

Štefan Butkovič a Technické múzeum v Košiciach

MIRIAMA FILČÁKOVÁ

Abstrakt | Abstract

Predkladaný príspevok zaznamenáva vznik a pôsobenie špecializovaného múzea v Košiciach a jeho zakladateľa Štefana Butkoviča, ktorý zohral výraznú rolu v kryštalizačnom procese technického múzejníctva na Slovensku po druhej svetovej vojne. Vznik tohto múzea výrazným spôsobom ovplyvnil a podnietil rozvoj poznania prostredníctvom predmetov a exponátov technického charakteru. Príspevok analyzuje život a dielo zakladateľa a prvého riaditeľa Slovenského technického múzea, ktorý centrum svojho záujmu zameral na zhromažďovanie a ochranu pamiatok banskej a priemyselnej kultúry. Š. Butkovič predstavoval jednu z popredených autorít v oblasti muzeológie a dejín baníctva a právom je možné ho radiť medzi špičky slovenského múzejníctva. Počas celého svojho života žil a tvoril na území Slovenska v meste Košice, čím sa zaslúžil o jeho nemalý spoločensko-kultúrny rozvoj. Jedným z dôvodov k výberu témy bol fakt, že doposiaľ nebol spracovaný život tohto múzejníka a historika a jeho zreteľný prínos nielen na zriadení tohto špecializovaného múzea, prvého planetária, ale aj jeho prínos pre muzeologickú a historickú obec.

The presented contribution records the origin and operation of a specialized museum in Košice and its founder Štefan Butkovič, who played a significant role in the crystallization process of technical museology in Slovakia after the Second World War. The establishment of this museum significantly influenced and stimulated the development of knowledge through objects and exhibits of a technical nature. The article analyses the life and work of the founder and first director of the Slovak Technical Museum, who focused his centre of interest on collecting and protecting the monuments of mining and industrial culture. Š. Butkovič was one of the leading authorities in the field of museology and the history of mining, and it is rightly ranked among the top in the Slovak museology. Throughout his life, he lived and worked in Slovakia in the city of Košice, which contributed to its considerable socio-cultural development. One of the reasons for choosing the topic was the fact that the life of this museologist and historian and its clear contribution not only to the establishment of the specialized museum, the first planetarium, but also its contribution to the museum and historical community has not yet been processed.

Klíčová slova | Keywords

Technické múzeum, múzejníctvo, Štefan Butkovič, Košice, dejiny poznania

Technical Museum, museology, Štefan Butkovič, Košice, history of knowledge

Múzeá ako spoločensko-kultúrne inštitúcie majú svoje jedinečné postavenie v štáte a spoločnosti. Ich primárnym poslaním je záchrana, uchovávanie, zriaďovanie a zhodnocovanie prírodného a kultúrneho dedičstva v podobe zbierkových predmetov, čím predstavujú ako verejné inštitúcie nenahraditeľný článok pri budovaní historického vedomia spoločnosti. Svojou činnosťou interpretujú a prezentujú verejnosti historické poznanie ako neodmysliteľnú súčasť výchovy a vzdelávania, podávajú vývinový obraz dejín spoločnosti, kultúry, prírodných a technických pamiatok. Príspevok skúma aktivity súvisiace so založením, vedením a smerovaním Technického múzea, ktoré vzniklo po druhej svetovej vojne v Košiciach. Analyzuje význam tohto špecializovaného múzea v priestore slovenských múzeí ako vedecko-výskumnej a kultúrno-osvetovej inštitúcie v kontexte dejín poznania. Nová spoločensko-politická situácia v Československu po druhej svetovej vojne so sebou priniesla prenikanie nových vplyvov v oblasti smerovania múzeí, zároveň však 50. roky 20. storočia predstavovali na poli slovenského múzejníctva obdobie rozmachu, dynamizmu a profilácie. Dátum vzniku Technického múzea sa bezmála zhoduje s obdobím najrušnejších udalostí slovenských dejín a prelomový rok 1948 je zároveň rokom založenia prvého technického múzea na Slovensku. Príspevok zaznamenáva úsilie Š. Butkoviča, ktoré ako nestraník vynaložil v tomto nepriaznivom období, aby presadil vznik takejto inštitúcie a mohol viesť jej činnosť takmer tri desaťročia a potvrdzuje, že nebol len vedúcou osobnosťou v intenciiach technického múzea, ale aj erudovaný autor množstva vedeckých publikácií a článkov.¹

Teoreticko-metodologické východiská

Postupné zmeny v oblasti meniacich sa vedomostných systémov vyvolali nárast záujmu o históriu poznania (history of knowledge), oblasť historickej vedy pokrývajúcu všetky známe znalosti ľudskej spoločnosti, získané alebo objavené v priebehu dejín. Dejiny poznania priniesli nový prístup k štúdiu prírodných vied, remeselných poznatkov, ako aj

1 Pre systematický výskum boli veľmi dôležitými archívne materiály získane zo Štátneho archívu v Košiciach a rodinného archívu Š. Butkoviča. V Štátnom archíve v Košiciach je uložený fond Š. Butkoviča, ktorý podrobne spracoval Erik Dulovič v roku 2002. Obsahuje dokumenty týkajúce sa založenia múzea, vlastnej tvorby, života, pracovných vzťahov, kontaktov, spolupracovníkov, atď. Súkromný rodinný archív Š. Butkoviča tvoria pramene písané a zozbierané samotným Š. Butkovičom a sú uložené u dcéry Moniky Selínovej (rodenej Butkovičovej). Jadro tvoria vlastný životopis, pamäti, spomienky, korešpondencia, ocenenia, ďakovné listy, vlastná výskumná činnosť zameraná na dejiny Solnej Bane (rukopis monografie o rodnej obci) a ďalšie práce. Životu Š. Butkoviča, ako osobnosti technického múzejníctva, nebola doposiaľ systematicky venovaná detailnejšia pozornosť v podobe analýzy, interpretácie a vyhodnotenia jeho života a tvorby. V uvedenej oblasti nachádzame len torzovito publikované články, ktoré zväčša pracujú s recyklovanými informáciami o živote Š. Butkoviča, prípadne ide o popularizačné diela. V spomínaných publikáciách absentuje výraznejšie úsilie o teoreticko-metodologické či odborné a vedecké spracovanie témy, napriek tomu, že Š. Butkovič po sebe zanechal bohatý archívny fond. Vzhľadom na ich obsah ich nemožno považovať za práce vedeckého charakteru, ktoré by významne obohatili slovenskú historiografiu. V tomto kontexte vyčnieva článok D. Jaremovej v publikácii *Butkovičove dni*, Prešov 2008, ktorý však vzhľadom na popularizačné zameranie uvedenej publikácie neumožňuje autorke výraznejšie kriticky zhodnotiť dielo Š. Butkoviča. Za jedinú prácu ponúkajúcu hlbšiu analýzu života a diela Š. Butkoviča možno považovať kvalifikačnú prácu M. Filčákovvej, ktorú obhájila v roku 2019, zatiaľ však nebola publikovaná v knižnej podobe. Uvedená diplomová práca, predovšetkým jej archívny výskum predstavujú východiskovú zložku aj pri písaní tohto článku. Pozri bližšie. Miriama FILČÁKOVÁ, *Štefan Butkovič a Technické múzeum v Košiciach*, diplomová práca, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice 2019.

vedomostí obsiahnutých v humanitných a spoločenských vedách. Skúmali nielen všetky veľké teórie a objavy ľudskej civilizácie, ale aj všetko, čo doposiaľ ľudstvo vymyslelo, vytvorilo a zdokonaľovalo. Poznanie, jeho charakter, pôvod a okolnosti vzniku sa stali predmetom skúmania a jedným zo záujmov historikov, ktorí si o minulosti začali klásť nové otázky.² Poznatky ako produkt, tvoria základ ľudských interakcií a majú aj svoju minulosť. V súčasnosti sú dejiny poznania súčasťou rozličných odborov, disciplín a medziodborového výskumu, najmä v oblasti historických vied, sociológie, antropológie, archeológie, ekonómie, geografie, politiky, práva, dejín vedy a filozofie.³ Napriek faktu, že sú tieto dejiny často prezentované ako rozšírenie dejín vedy,⁴ história poznania nielen rozširuje hranice dejín vedy, ale skúma hranice medzi rôznymi formami poznania a nepoznania.⁵ Z uvedených odborov a disciplín majú k dejinám poznania najbližšie práve dejiny vedy, ktoré umožnili, aby sa objekt výskumu presunul od sústredenia sa na veľké myšlienky významných vedcov k štúdiu inštitúcií, akými sú vedecké akadémie, laboratória, archívy, knižnice, univerzity, botanické a zoologické záhrady či múzea, tzv. inštitúcie znalostí, ktoré formujú poznanie, kultúrnu a hodnotovú podobu každej spoločnosti.⁶ Vznik centier vedy, ako sú akadémie, univerzity a múzea reprezentuje špecifický spôsob inštitucionalizácie týchto ústavov skupinou podobne zmýšľajúcich ľudí alebo jednotlivcov.⁷ Múzeum je kom-

2 Ako ucelený projekt vznikajú dejiny poznania koncom 20. storočia, pričom ich počiatky možno nájsť už v prvých desaťročiach 20. storočia. Napriek skutočnosti, že vznik histórie poznania ako samostatného vedeckého prístupu je relatívne nedávny fenomén, evidujeme viacero diel staršieho dáta, ktoré svojim obsahom môžeme priradiť k histórii poznania. Od 90. rokov sa história poznania pohybovala z periferie historického záujmu smerom do centra. V súčasnosti možno v oblasti dejín poznania pozorovať veľký rozmach výskumu, publikačnej činnosti, ako aj vzniku nových inštitúcií. Knihy na túto tému sa v posledných desaťročiach objavujú čoraz častejšie. Najpôsobivejšou kolektívnou štúdiou, ktorá bola doteraz vypracovaná, je štúdiá v dvoch zväzkoch od Christiana Jacoba s názvom „miesta poznania“ (*Lieux de savoir*, Paris 2007), podobne práca Charlesa VAN DORENA, *A History of Knowledge. Past, Present, and Future*, New York 1992; ako aj publikácie Petra BURKA, *What is the History of Knowledge. A Social History of Knowledge I*, Cambridge 2000; Idem, *A Social History of Knowledge II*, Praha 2013; Idem, *Social History of Knowledge II. From the Encyclopaedia to Wikipedia*, Praha 2013, s. 11–13. Z diel staršieho dáta spomenieme Francisa Bacona, v knihe *Rozvoj učenia* (1605) a jeho neskoršia latinská verzia *De Augmentis Scientiarum* (1623). Bacon priviedol k uvedenej problematike veľký počet nemeckých učencov 18. storočia, ktorí písali diela venujúce sa histórii učenia, napr. Gottlieb Stolle, *Introduction to the history of learning (Anleitung zur Histoire der Gelahrtheit*, 1718). Vo Francúzsku napr. Marquis de Condorcet, popredná osobnosť osvietenstva, kládol dôraz na rast poznania v diele *Sketch for an historical picture od the progress of the human mind (Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, 1793–1794). Peter BURKE, *What is the History of Knowledge?*, Cambridge 2016, s. 10.

3 P. BURKE, *What is the History of Knowledge?*, s. 16.

4 História poznania sa vyvinula z dvoch výskumne príbuzných dejín. Prvou boli dejiny knihy (history of the book) a druhou dejiny vedy, ktorých profilácia iniciovala vznik dejín poznania. Dôvodov, prečo už dejiny vedy nepostačovali pre výskum v oblasti poznania je viacero. Jednak v dôsledku svojho pomenovania, ktorého koncept pochádzal z 19. storočia a dostatočne nevystihoval poznanie v skoršom období. Aplikáciou tohto pomenovania pre celé obdobie dejín by bolo anachronizmom. Druhým dôvodom rozšírenia výskumu bol nárast akademického záujmu o kultúru, vrátane praktických znalostí remeselníkov a liečiteľov. Tretí a najzásadnejší dôvod vzniku dejín poznania súvisí s rozvojom globálnej histórie a z potreby analyzovať a interpretovať intelektuálne úspechy nezápadných kultúr, ktoré nemusia zapadať do modelu západnej „vedy“, ale sú príspevkami vedomostí. P. BURKE, *What is the History of Knowledge?*, s. 12.

5 Lukas VERBURGT, *The history od Knowledge and the Future History of Ignorance*. Know: A Journal on the Formation of Knowledge 4, 2020, , č. 1. Dostupné online: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/708341>.

6 P. BURKE, *What is the History of Knowledge?*, s. 36.

7 Idem, *Social History of Knowledge I. From Gutenberg to Diderot*, Cambridge 2000, s. 41.

plexná inštitúcia a definovať ju nie je jednoduché. Vo svojej najjednoduchšej podobe múzeum pozostáva z budovy na vystavovanie (expozíciu), zbierok na prehliadku a štúdium.⁸ Múzeum ako nezisková inštitúcia, svojim pôsobením slúži predovšetkým verejnosti a rozvoju spoločnosti, získava, uchováva, skúma a vystavuje pre účely štúdia, vzdelávania a zábavy.⁹

Šírenie vedomostí sa stalo predmetom výskumu mnohých štúdií. Medzi najefektívnejšie spôsoby šírenia vedomostí patrili v minulosti najmä verejné prednášky, rozmach kníhtlače a rozvoj múzeí.¹⁰ Nezadržateľný vzostup múzeí, v období novoveku je jednak indikátorom prebiehajúcej expanzie zvedavosti, ale zároveň aj úsilím spoločnosti zvládnuť narastajúcu „krízu vedomostí“ po záplave nových vynálezov a objavov.¹¹ V staroveku navštevovali ľudia múzeá alebo „miesta múz“, aby sledovali ich krásu, spoločne diskutovali a premýšľali.¹² V stredoveku bolo zhromažďovanie umeleckých vzácností a pamiatok obvyklé najmä v priestore kláštorov, cirkevných inštitúcií, kráľovských a šľachtických dvorov.¹³ V ranonovovekej Európe boli zbierky spočiatku súkromné, výlučne vo vlastníctve panovníkov alebo učencov. Po Francúzskej revolúcii sa dominantnými stali verejné zbierky, vystavené v múzeách a galériách a často prístupné návštevníkom. Prezeranie týchto objektov sa stalo súčasťou vzdelávania spoločnosti.¹⁴ V dôsledku sociálneho pokroku, kultúry a demokratizácie myslenia sa tieto zbierky, rodinné galérie a kabinety rarít a kuriozít začali sprístupňovať i širšej verejnosti, až sa nakoniec stávajú základom zbierok dnes najväčších európskych múzeí.¹⁵ S príchodom priemyselnej revolúcie, rozvojom svetového trhu, vedy a techniky postupne získali múzeá novú podobu. Na rozdiel od prírodovedných múzeí, vznikajúce vedecko-technické múzeá zamerali svoju pozornosť na zbierky súvisiace s technológiou a fyzikálnou vedou. Svojim obsahom sa múzeá začali viac približovať univerzitám, neusilovali sa byť už len „strážcami“ exemplárov, historických predmetov, dokumentov a umeleckých diel, chceli odovzdať poznanie spoločnosti, prevzali úlohu centier učenia. Rané zbierky technických múzeí zahŕňali široké spektrum praktických a vedecko-technologických nástrojov, predmetov z oblastí matematiky,

8 Edward P. ALEXANDER – Mary ALEXANDER, *Museums in Motion. An Introduction to the History of Functions of Museums*, New York 2008, s. 2.

9 Definícia múzea podľa Medzinárodnej rady múzeí (ICOM) z roku 1995. E. P. ALEXANDER – M. ALEXANDER, *Museums in Motion*, s. 2. ICOM navrhol definíciu múzea, ktorá bola schválená zástupcami jej členov už v roku 1974. Táto definícia vyvolala reakcie najmä u niektorých konzervatívnych členov, ktorí v nej videli snahu o „nevhodnú politizáciu účelu múzeí“. Tieto teoretické debaty o tzv. „neutralite definície múzea“ viedli múzejníkov na celom svete ku niekoľkým kritickým prehodnoteniam definície múzea. V rokoch 1989, 1995, 2001, 2003 až 2004 a 2007, reagovalo niekoľko teoretikov z rôznych výborov na výzvu ICOM. V súvislosti s potrebou prehodnotenia definície múzea priniesli nápady a koncepty a niekoľkokrát aktualizovali definíciu múzea z roku 1974. Posledná definícia múzea z roku 2007 charakterizuje múzeum ako „neziskovú, stálu inštitúciu v službách spoločnosti a jej rozvoja, otvorenú verejnosti, ktorá získava, uchováva, skúma, sprostredkúva a vystavuje hmotné a nehmotné dedičstvo ľudstva a jeho životného prostredia na vzdelávacie účely, štúdium a zábavu.“ Pozri bližšie. Bruno Brulon SOARES, *Defining the museum: challenges and compromises of the 21st century*, ICOFOM Study Series 48, 2020, č. 2, s. 16–32.

10 E. P. ALEXANDER – M. ALEXANDER, *Museums in Motion*, s. 106.

11 P. BURKE, *Social History of Knowledge I*, s. 109.

12 E. P. ALEXANDER – M. ALEXANDER, *Museums in Motion*, s. 11.

13 Ivan HERČKO a kol., *Dejiny múzejnej kultúry na Slovensku*, Banská Bystrica 2009, s. 16–19.

14 E. P. ALEXANDER – M. ALEXANDER, *Museums in Motion*, s. 101–102.

15 I. HERČKO a kol., *Dejiny múzejnej kultúry na Slovensku*, s. 16–19.

medicíny, astronómie, chémie či fyziky. Vynálezy technických a vedeckých úspechov boli vystavené na obdiv a mali prezentovať ľudský pokrok.¹⁶

Technické múzeum na Slovensku

Prvé snahy súvisiace so zhromažďovaním a uchovávaním predmetov technického charakteru sa objavujú na území dnešného Slovenska v priebehu 18. storočia,¹⁷ ako reakcia na rozmach zakladania múzeí tohto charakteru vo svete a v monarchii.¹⁸ Slovenské múzejníctvo ako také sa fakticky zrodilo až v 60. rokoch 19. storočia, ako úsilie o zbieranie a záchranu pamiatok slovenskej národnej minulosti.¹⁹ Idea zriadiť slovenské technické múzeum v pravom slova zmysle sa objavuje v čase pred druhou svetovou vojnou,²⁰ kedy bola pripravená konkrétna predstava založenia technického múzea so sídlom v Bratislave ako pobočky vtedajšieho Technického múzea v Prahe (dnes Národné technické múzeum).²¹ Toto úsilie sa však nepodarilo uskutočniť v dôsledku vojnových udalostí, ktoré narušili a pozmenili ďalší vývoj.

Po skončení druhej svetovej vojny bolo rozvíjajúce sa múzejníctvo na Slovensku nútené vypridať sa s nedoriešenými otázkami kultúrneho dedičstva medzi Českoslo-

16 E. P. ALEXANDER – M. ALEXANDER, *Museums in Motion*, s. 10–11, 85–86.

17 Základy múzejníctva na dnešnom území Slovenska vznikali za komplikovanejších okolností a omnoho neskôr ako v štátoch západnej Európy, kde toto úsilie iniciovali prevažne osvietenský panovník či vlastenecká šľachta. Zberateľské snahy tu prerástli do múzejnej myšlienky na podnet organizovaných skupín, ale aj jednotlivcov. Jednak v súvislosti s aktivitami a úsilím založiť slovenskú národnú kultúrnu a vedeckú inštitúciu, tiež činnosťou učených spoločností, vznikajúcich zväčša s literárnym alebo vedeckým poslaním. Rovnako významná v tejto oblasti bola aj iniciatívna činnosť botanika, archeológa, etnografa a nestora slovenského múzejníctva Andreja Kmeťa a Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Milan RYBECKÝ, *Z dejín slovenského múzejníctva. Slovenské múzeá*, Bratislava 1968, s. 9–12; I. HERČKO a kol., *Dejiny múzejnej kultúry na Slovensku*, s. 17. Spomínané spoločnosti, národno-osvetové spolky a inštitúcie, vznikajúce v 18., ale najmä v 19. storočí, vo svojom inventári okrem kníh a pamiatok materiálnej kultúry sústredili aj pamiatky prírodovedné (ako napr. *Societas erudita*, ktorá vznikla roku 1761 v Bratislave, *Societas Slavica* založená v Banskej Bystrici roku 1785, *Societas e totius monarchiae Austriacae viris eruditis coacta* založená v Rimave roku 1792, *Erudita Societas Kishontensis* založená v roku 1808 v Nižnom Skalníku, *Societas litteraria slavica Montana* s knižnicou v Banskej Štiavnici z roku 1810). Štátny archív Košice (ďalej ŠAKE), fond Štefan Butkovič (f. Š. Butkovič), inv. č. 131, šk. 49.

18 Banská akadémia v Banskej Štiavnici (1764), už v polovici 18. storočia disponovala muzeálnym kabinetom zbierok banskej techniky a nerastov, tzv. fyzikálnym múzeom. Štefan MRUŠKOVIČ – Jolana DARULOVÁ – Štefan KOLLÁR, *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*, Banská Bystrica 2005, s. 21. Zbierky obdobnej povahy sa nachádzali aj vo vlastníctve Trnavskej univerzity ako vyučovacie pomôcky v kabinete vysokej školy, podobne aj v prípade jezuitskej univerzity v Košiciach, ktorá disponovala kabinetom nazývaným „matematické múzeum“, ktorého korene siahajú do čias napoleonských vojen. Jozef DUCHOŇ a kol., *Východoslovenské múzeum v Košiciach. Sprievodca jubilejnou výstavou a dejiny múzea*, Košice 2002, s. 26. V roku 1808 bolo založené Maďarské národné múzeum (Magyar Nemzeti Múzeum), ktoré disponovalo oddelením určeným pre zber pamiatok technického charakteru. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

19 V súvislosti s činnosťou Matice slovenskej v Martine sa v roku 1863 pristúpilo k organizácii prvého slovenského národného múzea – Matičného múzea, ktoré malo záujem aj o zber technických pamiatok a prejavilo záujem o vytvorenie múzea takéhoto charakteru. Štefan BUTKOVIČ a kol., *Technické múzeum v Košiciach*, Košice 1962, s. 9–10. Všetky uvedené snahy však boli čiastočne alebo úplne pozastavené zo strany uhorskej vlády, majetok skonfiškovaný a rozdelený iným inštitúciám.

20 Idea zriadiť slovenské technické múzeum sa objavuje v roku 1938, jeho realizácia vzišla z plánu Ústredného združenia slovenského priemyslu už koncom roka 1937. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

21 Založené ako prvé technické múzeum na území Československa v roku 1904, bezprostredne vplývalo na múzejný život aj na Slovensku. Š. BUTKOVIČ a kol., *Technické múzeum v Košiciach*, s. 9–10.

venskom a Maďarskom. Pochádzajúcimi jednak z medzivojnového obdobia, ako aj novými otázkami z obdobia po Viedenskej arbitráži.²² Už tak ochudobnené muzeálne zbierky Slovenska,²³ hodnotné predmety umeleckého charakteru a umelecko-historického bohatstva boli v závere vojny zničené, vyrabované alebo rozkradnuté nielen prechádzajúcim vojskom, ale aj miestnym obyvateľstvom a sťahujúcimi sa maďarskými úradmi z územia Slovenska.²⁴ Návrat pamiatok z Maďarska pokladala štátna správa za prioritu, požadovala navrátenie historických (ale aj umeleckých, technických, národopisných, archeologických a knižných) predmetov, ktoré provenienčne patrili na územie Slovenska.²⁵ Slovensko požadovalo v rámci mierových rokovaní navrátenie kultúrnych pamiatok slovenského národa, ktoré vznikli na Slovensku a mali priamy vzťah k slovenskému územiu. Išlo o kultúrny materiál nielen z rokov 1939–1945, ale aj pamiatky, na ktoré sa vzťahovala Trianonská mierová zmluva, ktorá zaväzovala maďarskú vládu vydať kultúrne hodnoty, ktoré po roku 1918 nevrátilo. Slovenská strana navrhovala možnosť kompenzácie výmenou niektorých maďarských pamiatok, ktoré zostali po vojne na území Slovenska. Ako príklad sa uvádzali pamiatky Františka Rákociho, taktiež diela maďarských maliarov (Benczúr, Horovitz a pod.) či predmety budapeštianskeho múzea, ktoré maďarská vláda v roku 1943 evakuovala do Košíc a boli umiestnené v 70 miestnostiach československých železníc v Košiciach.²⁶ Úlohou dopravnej subkomisie v repatriačnej akcii v Budapešti²⁷ sa stalo vysporiadanie týchto kultúrnych pamiatok zanechaných po vojne v Košiciach. Členom tejto komisie bol aj právnik, historik a muzeológ JUDr. Štefan Butkovič, CSc.,²⁸ ktorého aktivita sa stala rozhodujúcim článkom pre vznik prvého technického

22 Štefan ŠUTAJ, *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*, Prešov 2014, s. 103.

23 V maďarských archívoch a múzeách zostali dokumenty, umelecké a kultúrne pamiatky rôzneho charakteru a obdobia vzniku, ktoré mali svoj pôvod v čase, kedy bolo Slovensko ešte súčasťou Uhorska a boli premiestnené do Maďarska pri príležitosti miléniových osláv na konci 19. storočia ako aj v rokoch po Viedenskej arbitráži. Š. ŠUTAJ, *Parížska konferencia 1946*, s. 103.

24 Problematike kultúrneho dedičstva sa v československej a slovenskej historiografii venovala len malá pozornosť. Pozri bližšie: Branislav VARSÍK, *O čom mlčia archívy*, Bratislava 1987; Ingrid CUILISIOVÁ, *Osudy pamiatok Slovenska 1919–1949*, Bratislava 1994; Vendelín JANKOVIC, *Dejiny pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1850–1950*, Monumentorum tutela, Ochrana pamiatok 10, Bratislava 1973; Martina OROSOVA, *Legislatívna ochrana kultúrneho dedičstva v Československej republike v rokoch 1918–1939*, Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2013, č. 2, s. 19–36.

25 Štefan BUTKOVIČ, *Ročenka Technického múzea v Košiciach 1968*, Bratislava 1968, s. 20. V rokoch 1938–1945, najmä po Viedenskej arbitráži, sa stali jedným z hlavných predmetov sporu, z dôvodu že boli koncom 19. storočia premiestnené z území dnešného Slovenska do Maďarska. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 92, šk. 41.

26 Š. ŠUTAJ, *Parížska konferencia 1946*, s. 108–112.

27 Erik DULOVIČ, *Fond Štefana Butkoviča. Úvod – rozbor osobného fondu*, Košice 2002.

28 Narodil sa 20. mája 1908 v Soľnej Bani pri Prešove. V období rokov 1920–1928 absolvoval štúdium na Slovenskom evanjelickom kolegiálnom gymnáziu v Prešove. Po maturite, vojenskej povinnej službe a krátkom zamestnaní na Daňovom úrade v Košiciach sa zapísal na Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Toto štúdium skončil 17. decembra 1935. 1. júla 1936 nastúpil na Riaditeľstve štátnych železníc v Košiciach. Po okupácii Košíc bol nútení presťahovať sa do Bratislavy, kde nastúpil na Ministerstve dopravy a verejných prác – rezort železničný, kde pôsobil v oblasti špeciálnej legislatívy. Okrem tejto funkcie vykonával agendu spisovnej rozluky s Ministerstvom železníc v Prahe, zúčastnil sa na rokovaníach o pohraničnom styku so susednými železničnými správami a pôsobil ako učiteľ v odbornej dopravnej škole, kde prednášal železničný zákon a železničný zemepis. Po návrate do oslobodených Košíc nastúpil Š. Butkovič ako zástupca prednostu právneho a správneho oddelenia na Riaditeľstve štátnych železníc v Košiciach. Stal sa členom ministerskej komisie pre revíziu a novú organizáciu železničnej

múzea na Slovensku.²⁹ „Zavedená reorganizácia železničnej správy (v skutočnosti len nepodarená adaptácia sovietskeho kolosu) sa stala predelom v mojom raste. Môj známy záujem o kultúrne a spoločenské dianie v národnom živote mal za následok, že po príchode do Košíc (1945) som dostal príkaz vyprázdniť budovu železničnej správy od muzeálnych zbierok, ktoré boli sem za okupácie prenesené z Budapešti.“³⁰ V novembri 1945³¹ dostal Š. Butkovič od riaditeľa štátnych železníc Ing. Dérera, k železničnej agende aj osobitnú úlohu, vyprázdniť priestory budovy Riaditeľstva železníc od zbierok Maďarského technického múzea³² (Országos Magyar Műszaki Múzeum),³³ budovaného za maďarskej okupácie Dr. Lossy-Schmidtom. Múzeum nieslo prívlastok maďarské a obsahovalo prevažne zbierky, ktoré nenašli svoje miesto v budapeštianskom múzeu.³⁴ Maďarsko až do vzniku vlastného slovenského technického múzea považovalo po vojne zanechané maďarské múzeum v Košiciach za svoje vlastníctvo. Správa mesta sa do železničnej budovy nastahovala 1. novembra 1940 a zbierky maďarského múzea, prenesené do Košíc boli umiestnené najprv v miestnostiach Polikliniky na Sverdlovovej ulici³⁵ a napokon inštalované v časti železničnej budovy.³⁶ „Zároveň som zistil, že prvý záujem československých orgánov o muzeálne zbierky je spojený s návštevou Dr. Holčíka v máji 1945, ktorý do knihy návštev napísal, že: „Toto priemyselné múzeum po premožení fašistického Nemecka a Horthyovského Maďarska stalo sa majetkom československého ľudu.“³⁷ Priamy kontakt s týmito technickými zbierkami vyvolal v Š. Butkovičovi záujem o ich kultúrne zhodnocovanie, a možno sem zaradiť aj začiatky jeho profesionálnej múzejnej orientácie. Slovenské technické múzeum tak svoje základy začalo budovať na zbierkach iného múzea, ktoré tu boli sústreďované niekoľko rokov pred jeho vznikom. Základné exponáty budúceho technického múzea pochádzali zo zbierok vojnového maďarského múzea, odrážali charakter maďarských štátoprávných predstáv, čo sa v mnohom priečilo s ideálmi novovznikajúceho slovenského technického múzea, ako aj obnoveného Československa.³⁸

V rámci historickej a muzeologickej problematiky musel Š. Butkovič dokázať, že nejde len o vystahovanie muzeálnych zbierok, ale aj o ich ohodnotenie vo vzťahu k slovenským dejinám a preukázanie nevyhnutnosti a potreby založiť slovenské technické múzeum práve v priestore východného Slovenska. Vecnou a metodickou inšpiráciou sa pre Š. Butkoviča stalo Národné technické múzeum v Prahe, miestne múzeá v Budapešti a vo Viedni. Vo všetkých navštevovaných múzeách sa pokúšal o nadväzovanie kontaktov, získavanie vedomostí a skúseností, ktoré mu potvrdili, aké mohutné múzeum by sa dalo inštalovať v slovenskom priestore, ak by všetky artefakty boli majetkom Slovenska.³⁹ Využil preto svoje právnické vzdelanie a zapojil sa do aktivít, ktoré sformovali a podporili vývoj tech-

správy a nové železničné prechody do ZSSR, Maďarska a Poľska. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č.92, šk. 41.

29 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 92, šk. 41.

30 Súkromný archív rodiny Š. Butkoviča (ďalej SA rod. Š. Butkoviča), Životopis, bez časového udania.

31 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 140, šk. 52.

32 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

33 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č.93, šk. 41.

34 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

35 Dnes Poliklinika Staré mesto na Mäsiarskej ulici č. 27.

36 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 140, šk. 52.

37 Ibidem.

38 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

39 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

nického múzejníctva a stal sa zakladateľom prvého technického múzea na Slovensku. Centrum svojho záujmu zameralo na zhromažďovanie a ochranu pamiatok banskej a priemyselnej výroby, predmetov muzeálnej povahy pochádzajúce z rôznych odborov, rôznej proveniencie.⁴⁰ Zriadenie technického múzea na Slovensku bolo historicky opodstatnené – zdroje nerastných surovín, technický rozvoj slovenského baníctva a hutníctva, bohatá technická tradícia a vynikajúce osobnosti vedy a techniky pochádzajúce zo Slovenska (Dionýz Štúr, Jozef Maximilián Petzval, Jozef Murgaš, Aurel Stodola, Daniel Kmeť a iní).⁴¹ „Uvedomelý záujem o pamiatky baníctva a priemyslu, zber dokumentov, náradia, nástrojov z odvetvia poľnohospodárstva, priemyslu a remesiel len umocňoval vybudovanie Technického múzea.“⁴² Potreba založenia múzea v metropole východného Slovenska sa odrážala aj v skutočnosti, že mnohé košické pamiatky mali bezprostredný vzťah k dejinám techniky na Slovensku.⁴³ Výsledkom bola nová vedecko-výskumná i vedecko-osvetová inštitúcia, zameraná na oblasť dejín techniky.⁴⁴

V rokoch 1945–1947 prebiehali nevyhnutné organizačné a štrukturálne úkony, súvisiace so sprístupnením múzea verejnosti.⁴⁵ 11. novembra 1945 bol správcom zbierok poverený zamestnanec na Riaditeľstve štátnych železníc Alexander Košenský⁴⁶ (správou budovy bol poverený už pred okupáciou, počas okupácie i po nej),⁴⁷ ako správca administratívnej budovy Československej dopravy. Za zbierky fakticky zodpovedal A. Košenský, ktorý bol poverený ich správou, ten však dostatočne neovládal štátny jazyk, preto sa rokovani musel osobne zúčastňovať Š. Butkovič. A tak bol zodpovedný za zabezpečenie priestorov zbierok, ich vytriedenie, ošetrovanie, konzervovanie a reštaurovanie, ako aj za koncipovanie vhodnej inštalácie a jej následnú realizáciu. Okrem toho sa venoval získaniu financií na prevádzku múzea a plátov pre zamestnancov, pripravoval vydanie prvej publikácie (*Navštívte Technické múzeum*), získaval nových spolupracovníkov a zabezpečoval zhromaždenie ďalšieho muzeálneho materiálu.⁴⁸ Starostlivosť o muzeálne zbierky bola náročná z viacerých dôvodov. Š. Butkovič predbežne ponechal zbierky uzavreté pre verejnosť, jednak z dôvodu, že išlo o artefakty múzea iného zamerania, čo značne ovplyvňovalo ich výber a roztriedenie,⁴⁹ rovnako z národnostného hľadiska ich inštalácia mohla viesť k rôznym domnienkam a dohadom o osude Košíc.⁵⁰ Práve ich preexponované vyzdvihovanie neslovenskej ideológie pochádzajúcej z obdobia pred prvou svetovou vojnou sa stalo pre zbierky takmer osudné. Napokon bol zbierkový materiál vytriedený, odlíšnený a stal sa základným fondom Technického múzea (TM).⁵¹ V máji 1945 boli napokon maďarské

40 Eugen LABANIČ, *Prínos osoby Dr. Štefana Butkoviča, CSc. pre Slovenské technické múzeum*, Butkovičove dni, Prešov 2008, s. 5.

41 Idem, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, Zborník Slovenského technického múzea 1947–1997, Košice 1997, s. 8.

42 Ibidem, s. 8.

43 Ibidem, s. 8.

44 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

45 Š. BUTKOVIČ a kol., *Technické múzeum v Košiciach*, s. 9–10.

46 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

47 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 140, šk. 52.

48 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

49 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 93, šk. 41.

50 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

51 V príspevku používame pôvodný názov múzea, dnes známeho ako Slovenské technické múzeum. Tech-

zbierky vyhlásené za československé vlastníctvo, ale maďarská strana sa naďalej dožadovala ich prenesenia do Maďarska. Š. Butkovič považoval prácu so zbierkami za druhé zamestnanie a zo strany železničnej správy dostal súhlas, venovať sa tejto činnosti, kým nevyprázdni budovu a nainštaluje vytriedené zbierky pre verejnosť. Medzičasom si podal žiadosť, aby jeho činnosť v správe zbierok bola legalizovaná.⁵² Postupom času sa zo Š. Butkoviča, ako správcu predmetov muzeálnej hodnoty, stáva člen kuratória a v septembri 1947 bol menovaný za správcu vznikajúceho múzea na tretinový úväzok.⁵³

Ešte pred začatím svojej oficiálnej činnosti stálo múzeum pred jednou z najrozhodujúcejších otázok – získanie vhodnej budovy. Zbierky boli pôvodne uložené v budove Riaditeľstva štátnych železníc, to však neodkladne žiadalo o uvoľnenie priestorov pre potreby prevádzkovania železničnej správy,⁵⁴ zároveň bolo vystahovanie exponátov z budovy nevyhnutné aj z ďalších dôvodov. Jednak v súvislosti s vojenskými záujmami a smerovaním sovietskych transportov, vojenské dopravné komando sa z dôvodu stále prebiehajúcich bojov dožadovalo ďalších miestností. V budove tiež sídlila Správna komisia mesta Košíc, tá mala nielen prideliť v Košiciach vhodnú budovu pre zbierky, ale aj sama sa vysťahovať z budovy. Zbierky TM sa preto postupne sťahovali do užších priestorov. Š. Butkovič sa snažil získať čas pre nájdenie vhodných priestorov a umiestnenie zbierok, zároveň sa oboznámiť s dostupnými monografiami k muzeálnej problematike. Správna komisia mesta Košice napokon pridelila pre budúce TM budovu na Štefánikovej ulici číslo 94,⁵⁵ kde múzeum sídli aj v súčasnosti.⁵⁶ Bývalý tzv. Rákocziho dom,⁵⁷ tiež Dom hlavných kapitánov,⁵⁸ bol pridelený pre vystahovanie zbierok z budovy Československej dopravy, aj keď areál určeného objektu naďalej obývalo niekoľko nájomníkov. Išlo však o jediné možné riešenie presťahovania zbierok, napriek skutočnosti, že budova bola svojim charakterom nevhodná pre muzeálne ciele. Bola vo veľmi opotrebovanom stave a vyžadovala pomerne veľké opravy, zároveň však bolo nutné zachovať jej historicko-pamiatkový ráz.⁵⁹ Budova slúžila v meste pre rôzne funkcie, menila svoj charakter, bola využívaná

nické múzeum bolo premenované vládny uznesením č. 155 na Slovenské technické múzeum (STM) v roku 1982. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

52 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

53 Danica JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, in: Butkovičove dni, Prešov 2008, s. 7.

54 E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 9

55 Dnes Hlavná ulica č. 88.

56 E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 9

57 „Budova, v ktorej sídli Slovenské technické múzeum, je architektonickou dominantou severnej časti pamiatkovej rezervácie mesta Košíc. Stojí na mieste štyroch gotických meštianskych domov z 13. storočia, v 18. storočí prestavaných v štýle tereziánskeho klasicizujúceho baroka.“ Š. BUTKOVIČ a kol., Technické múzeum v Košiciach, s. 10–11. „Ide o pamiatkový chránený objekt, ktorý bol úzko spätý nielen s dejinami Košíc, ale aj s historickým horným Uhorskom. Je to budova s vonkajšou barokovou výzdobou s vertikálnym rozdelením celého priečelia dvomi murovanými stĺpmi s korintskými hlavicami.“ E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 9. V budove sa výrazne odrážajú tri rôzne slohy, gotický, renesančný a barokový, členiace sa v komplexe troch stavieb, budova je cennou umeleckou a architektonickou pamiatkou mesta. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 93, šk. 41.

58 Viera KEJLOVÁ, *Múzeá vo Východoslovenskom kraji: stručný sprievodca*, Košice 1979, s. 19.

59 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania. Do konca 16. storočia bola budova v súkromnom vlastníctve meštana Jána Ruebera, ktorý bol 16 rokov hlavným kapitánom Horného Uhorska. Od roku 1654 táto budova slúžila ako tradičné sídlo najvyšších uhorských vojenských hodnostárov, v čase ich pobytu v Košiciach. Budovu obýval napríklad Ján Bornemisso, zastávajúci v meste od roku 1625 rozličné významné funkcie, či František Vešeleni rovnako v dobe, keď zastával funkciu kapitána,

pre účely kasárne, školy, ako knižnica, pre rôzne úrady až sa napokon stala sídlom prvého technického múzea na Slovensku.⁶⁰ Po nasťahovaní sa do budovy boli postupne inštalované zbierky exponátov, do základnej budovy odbory hutníctvo, fyzika, textilníctvo, letectvo, geodézia a kartografia, hodinárstvo, dorozumievacia technika a stavebníctvo. Do južného traktu boli uložené zbierky chemického odboru, do západného traktu energetické oddelenie Aurela Stodolu a neskôr planetárium.⁶¹ Už pri preberaní budovy bolo jasné, že pre potreby múzea sú priestory z dlhodobého hľadiska nedostatočné, okrem toho bola budova v zlom technickom stave, ktorého oprava si vyžadovala nemalé náklady. Rovnako nutné bolo zabezpečiť aj nové byty pre pätnástich nájomníkov. Všetky tieto problémy boli definitívne vyriešené až v priebehu roka 1966, teda takmer po 20 ročnej existencii múzea.⁶²

Po prenesení zbierok a po ich uskladnení začala tá najdôležitejšia práca, organizácia zbierok a príprava na ich expozíciu.⁶³ Rozhodujúcim sa stali výber a roztriedenie exponátov, vystihnutie ich minulosti a vzájomných súvislostí.⁶⁴ Ďalším krokom bolo sprístupnenie múzea verejnosti, ale ešte pred tým vydanie štatútu, z ktorého by boli zrejmé hlavné ciele múzea. „Radikálna zmena v živote TM nastala až po 10. februári 1947 keď i miestne noviny priniesli správu, že bola podpísaná mierová zmluva s Maďarskom, ktorá potvrdila definitívne spojenie Košíc s ČSR.“⁶⁵ Ako prvé musel Š. Butkovič vytvoriť a predložiť návrh *Dočasného štatútu Technického múzea*, po jeho schválení sa stal správcom múzea (16. septembra 1947) a dovtedajší správca A. Košťenský získal dekrét kustóda.⁶⁶ Vzorom pre vznikajúce múzeum sa stali zahraničné múzea,⁶⁷ predlohy štatútov Národného technického múzea v Prahe, Slovenského národného múzea v Martine a Východoslovenského múzea v Košiciach.⁶⁸ Tieto ustanovenia musel Š. Butkovič prispôbiť pomerom a koncepcii

taktiež Spankau, Caraffa, istý čas aj Imrich Tökoly a František II. Rákosci. V období 17. storočia sa v nej vystriedalo viacero vlastníkov, neskôr sa stala vlastníctvom štátu a v priebehu rokov ju obývali mnohé osobnosti zastávajúce významné štátne pozície. Š. BUTKOVIČ a kol., *Technické múzeum v Košiciach*, s. 10–11; E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 9; ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 93, šk. 41.

60 E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 9.

61 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

62 V roku 1948 bolo v priestoroch múzea striedavo 10 až 16 súkromných nájomníkov a podnikateľov, ako napr. textilný obchod a ženské kaderníctvo, krajčírstvo, výkladná sieň, vodoinštalatérsťvo, vodohospodárska služba a iné. Zvýšilo sa ale úsilie na získanie potrebných priestorov, využívaných rôznymi súkromnými osobami, firmami a obchodmi v areáli múzea (suterén bol v užívaní Energetických závodov a dvor s prilahlými budovami v prenájme Vodohospodárskej služby Košíc). Ich vystahovaním sa napokon uvoľnila najdôležitejšia časť budovy, vďaka čomu, sa vytvoril priestor pre expozície automobilového oddelenia a prístup na I. poschodie a múzeum tak mohlo voľne disponovať priestormi podľa potreby. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49; inv. č. 115, šk. 46; Š. BUTKOVIČ, Ročenka Technického múzea v Košiciach 1968, s. 35; E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 9.

63 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

64 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

65 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 140, šk. 52.

66 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

67 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 93, šk. 41.

68 Cennými zdrojmi informácií boli aj zahraničné monografie, týkajúce sa niektorých zahraničných múzeí, ako napr. *Ukrajinskij techničeskij múzeji*, vydané roku 1929 v Charkove, rovnako monografia Charlesa R. Richardsa: *The Industrial Museum*, inšpiračné zdroje čerpal Š. Butkovič aj od Prof. Dr. Grubera (jeden zo zakladateľov technického múzea v Prahe), ktorý je autorom spisu *Technické museum pro Království české* (1908) ako aj publikácia Lewisa Mumforda – *Dejiny civilizácie a techniky*, a mnoho ďalších. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49; Š. BUTKOVIČ, Ročenka Technického múzea v Košiciach 1968, s. 25–26.

vyhovujúcej novovznikajúcemu múzeu v Košiciach.⁶⁹ Vypracovanie organizačnej štruktúry sa stalo najnaliehavejšou a najzávažnejšou úlohou ústavu.⁷⁰ Potom, ako boli menovaní členovia kuratória,⁷¹ začala intenzívna muzeálna činnosť, ktorej hlavným cieľom bolo prehodnotenie zbierkového fondu.⁷² Vydanie dočasného štatútu v tom čase predstavovalo, v porovnaní s inými ústavami, významný krok pre ďalšiu budúcnosť múzea. 12. novembra 1946 bolo zvolané kuratórium, ktoré prijalo štatút a zahájilo svoju činnosť.⁷³ Rovnako dôležitým krokom bolo vypracovanie cieľov a úloh budúceho múzea, ktoré boli formulované už v uvedenom dočasnom štatúte.⁷⁴ Dočasný štatút naznačil ďalšie smerovanie a rozvoj ústavu. Dôraz sa kládol najmä na zbieranie, udržiavanie, vystavovanie a oboznamovanie verejnosti s exponátmi z minulosti, prezentujúcimi pokrok techniky.⁷⁵ Vydaním organizačného štatútu v roku 1947 boli formálne položené základy programu vznikajúceho ústavu, ktorý sa stal jedným zo 74 technických múzeí registrovaných v UNESCO.⁷⁶ V čase konštituovania prvého technického múzea na Slovensku, neboli prakticky v našom prostredí s výstavbou expozícií takéhoto druhu zameraná žiadne skúsenosti. „Snahou bolo riadiť sa „Dočasným štatútom technického múzea v Košiciach“⁷⁷ (pod číslom Prez /3-1337/47-1947),⁷⁸ vydaným opatrením povereníka priemyslu a obchodu zo dňa 20. júna 1947, sa v bode a) hovorí: „Cieľom múzea je zbierať, udržiavať a vystavovať technické exponáty z minulosti, aby podávali obraz pokroku techniky pre poučenie verejnosti a študujúcich.“⁷⁹ b) „sledovať vývoj techniky a dopĺňať zbierky novšími predmetmi z odboru technických vied. Múzeum má svojim zameraním slúžiť všeobecnému technickému vzdelaniu, je ústavom štátnym a všeobecne užitočným.“⁸⁰

Ak prevzatie zbierok roku 1945 budeme považovať za prvý významný čin slovenského technického múzea, tak jeho otvorenie treba považovať za druhý a omnoho dôležitejší, pretože znamenal už styk s verejnosťou a možnou kritikou.⁸¹ Š. Butkovič vypracoval

69 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 140, šk. 52.

70 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 93, šk. 41.

71 Kuratórium predstavovalo pre TM významnú pomoc a podporu, zastúpené v ňom boli viaceré inštitúcie ako Vysoká škola technická v Bratislave, Vysoká škola poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva v Košiciach, Obchodné a priemyslové komory na Slovensku, Ústredné združenie slovenského priemyslu v Bratislave, Oblastné riaditeľstvá znárodneného priemyslu, Živnostenské spoločenstvo ústrednej ľudovo-umeleckej výroby a okrem toho iné fyzické osoby, ktoré mali osobitný vzťah ku programovej činnosti novovznikajúceho ústavu. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

72 Štefan JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického múzea v 50. ročnej histórii*, Zborník Slovenského technického múzea, Košice 1997, s. 173.

73 Napokon činnosť kuratória nevykázala takú podporu, ktorá sa od jeho spolupráce očakávala. Po tomto stretnutí sa viackrát plénum nezišlo a celá jeho agenda postupne splynula so správou ústavu. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 140, šk. 52; inv. č. 131, šk. 49; inv. č. 130, šk. 49. V porovnaní s technickými múzeami vo svete nemalo to slovenské dostatočne úzku späťnosť s vedeckou inštitúciou. Zmena nastala po tom, ako sa o múzeum začínajú zaujímať mnohí poprední odborníci a predovšetkým so začiatkom činnosti Slovenskej akadémie vied (1953). E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 9.

74 Š. JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického*, s. 173.

75 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

76 Štefan BUTKOVIČ, *Za ďalší rozvoj Technického múzea v Košiciach*, Technická práca 12, 1960, č. 12, s. 1110.

77 Š. JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického múzea*, s. 173.

78 E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 8.

79 Š. JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického múzea*, s. 173.

80 E. LABANIČ, *Minulosť, súčasnosť a perspektívy STM*, s. 8.

81 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

a predložil na schválenie kuratóriu TM prvý program ústavu a zabezpečil, že boli zbierky po ich vytriedení inštalované a sprístupnené.⁸² Ukotvenie pojmu „technické múzeum“ bolo vzhľadom na jeho náplň, predmet a ciele viac ako nutné, podstata a náplň múzea bola rovnaká ako pri ostatných múzeách. Pojem „technické“ sa opieral o skutočnosť, že technika v sebe zahŕňa všetky prostriedky, ktoré využívajú fyzikálne a chemické vlastnosti hmoty vplyvajúce na život.⁸³ Práce na realizácii expozície sa zintenzívnili, napriek faktu, že úväzok Š. Butkoviča a A. Koštenského v múzeu bol iba tretinový. Pri hodnotení zbierkových fondov, konkrétnych inštalačných prácach a ďalších muzeálnych úlohách boli zaangažovaní aj externí pracovníci a odborníci z rôznych organizácií, ktorí prispeli k ďalšiemu rozširovaniu zbierkového fondu nemalou mierou. Podľa charakteru exponátov boli ustanovené viaceré okruhy odborov: automobilizmus, železnice, telekomunikácie, umelecké kováčstvo, textilníctvo, písacie a šijacie stroje, drevoindustria, polygrafia, fotografia a kinematografia, elektrotechnika, stavebníctvo, strojárstvo, baníctvo, zeme-meračstvo, fyzika, meliorácia a osvetľovacie telesá.⁸⁴ Podstatou nebolo len sústredenie historických technických pamiatok, ale pozornosť bola venovaná aj vývoju súčasnej techniky, dopĺňovaniu novšími predmetmi z odboru technických vied poukazovaním na spojitosť medzi minulosťou a súčasnosťou.⁸⁵ TM tým oficiálne a verejne začalo svoju činnosť dňa 24. januára 1948.⁸⁶

Š. Butkovič sa po oficiálnom otvorení TM naďalej intenzívne venoval jeho rozvoju. V roku 1948 sa jednou z najdôležitejších ukázala identifikácia a súpis exponátov, prácu ale komplikoval fakt, že neexistoval žiaden pôvodný popis identifikovaných predmetov.⁸⁷ Ustavičným presúvaním exponátov do jednotlivých skupín, do ktorých patrili alebo spolu svojim charakterom súviseli, sa menila podoba ústavu. Tento spôsob práce s exponátmi bol pre návštevníkov neobyčajne zaujímavý, pretože takmer každé dva až tri mesiace mohli v múzeu vidieť niečo nové. Na jednej strane sa tým zvyšovala návštevnosť a podporovalo ustavičné štúdium zbierkových fondov, na strane druhej vyvolávali expozície kritiku zo strany odborníkov. Cieľom TM však bol boj proti strnulosti a zastaranosti expozícií, do ktorých sa postupne zavádzala dynamickosť v muzeálnej práci.⁸⁸ Programovým zacielením TM bolo prehĺbovanie polytechnického vzdelávania⁸⁹ a namiesto chronologického rozmiestnenia, bola daná prednosť systematickému a skupinovému uloženiu exponátov do 18. oddelení (strojárstvo, polygrafia, automobilizmus, umelecké kováčstvo, letectvo, železnice, dorozumievacia technika, elektrárnenstvo, textilníctvo, fotografia

82 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 92, šk. 41.

83 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

84 Š. JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického múzea*, s. 173.

85 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

86 Š. JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického múzea*, s. 173.

87 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

88 SA rod. Š. Butkoviča, Životopis, bez časového udania.

89 TM zriadilo oddelenie polytechnickej výučby v príľahlej budove vo dvore ako súčasť fyzikálneho oddelenia, bolo určené najmä na vzdelávanie študentov stredných a základných škôl. Bolo tvorené veľkou prednáškovou sieňou, vhodnou pre stretnutia s verejnosťou, sieň bola vybavená tabuľou, priemyselnou televíziou, epidiaskopom, premietacím prístrojom a množstvom funkčných fyzikálnych prístrojov, ktoré slúžili predovšetkým na demonštráciu fyzikálnych zákonitostí a vychádzali zo školských vyučovacích osnov. Š. BUTKOVIČ, *Za ďalší rozvoj Technického múzea v Košiciach*, s. 1110–1112; ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 133, šk. 50.

a kinematografia, fyzika, chémia, vodohospodárstvo, zememeračstvo, astronómia a hodinárstvo, stavebníctvo, baníctvo, drevárstvo).⁹⁰ Od roku 1954 bolo múzeum sprístupnené verejnosti každý deň.⁹¹ Ročne usporadúvalo 10 až 12 výstav pre široké obecnstvo ako aj odborníkov.⁹² Jednotlivé oddelenia dosahovali požadovanú podobu v priebehu rokov, napr. v čase oficiálneho otvorenia múzea, tvorilo oddelenie oznamovacej techniky len niekoľko málo telegrafov a ďalekopisných strojov, telefónnych prístrojov a rádioprijímačov, ktoré spolu tvorili prvé oddelenie s názvom – Oddelenie dorozumievacích prostriedkov Jozefa Murgaša.⁹³ Oddelenie baníctva a hutníctva bolo reprezentované staršími banskými zariadeniami a názornými obrazmi banskej a hutníckej práce⁹⁴ a predstavovalo neodmysliteľný programový článok výstavby samotného TM.⁹⁵ Samostatné hutnícke oddelenie bolo zriadené až v roku 1958 v súvislosti s pripravovanou výstavbou Východoslovenských železiarni. Dovtedy tvorili hutnícke zbierky súčasť zbierkového fondu baníckych zbierok, resp. boli súčasťou iných oddelení.⁹⁶ Fyzikálne oddelenie v začiatkoch ústavu tvorilo základný zbierkový fond bývalého maďarského múzea, ktorý sa postupne dopĺňal novými exponátmi. Do strojárkeho oddelenia spadali exponáty odvetví letectva, textilníctva, polygrafie, energetiky a všeobecného strojárstva. Zbierky týchto oddelení sa postupne počas rokov dopĺňali prostredníctvom rôznych darov a vznikli z nich samostatné oddelenia.⁹⁷ Kým však nedisponovalo technické múzeum všetkými potrebnými priestormi, len časť zbierok mohla byť využitá pre vlastnú expozíciu, zvyšok sa musel uskladniť. Celý ústav tak bol v neustálom pohybe, získavaním nových exponátov sa zbierky postupne spájali a organizovali do samostatných oddelení, čomu dopomáhala rozširovanie priestorov múzea.⁹⁸ Počas rokov 1948–1952 sa zbierkový fond múzea rozšíril asi o 150 exponátov, pričom sa rozvíjala aj úzka spolupráca s mestskými, ale aj štátnymi múzeami. TM začalo rozširovať oblasť svojho pôsobenia o tematické výstavy, štúdio priemyselnej televízie, organizovať tzv. technické stredy a piatky (prednášky pre verejnosť), tematicky zamerané na dejiny vedy a techniky,⁹⁹ premietanie technických filmov, koncerty vážnej hudby, inštalovanie prvého televízneho štúdia (1955) vo forme priemyselnej televízie a prenos televíznych programov zo štúdia do prednáškovej sály,¹⁰⁰ ako aj technické krúžky: *Dejín vedy a techniky*, *Petzvalov krúžok dejín fotografie*, *Astronomický krúžok*, *Murgašov krúžok priateľov elektrotechniky* a pod.¹⁰¹ Š. Butkovič venoval veľké úsilie práve zakladaniu spomínaných technických krúžkov, ich vedeniu a podpore. Tieto krúžky sa však v ústave udržali len do odchodu Š. Butkoviča, po jeho odchode ich

90 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

91 Š. JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického múzea*, s. 173.

92 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

93 Libuša GÖÖZOVÁ – Jozef ROMAN, *Z činnosti referátu elektrotechniky*, in: Slovenské technické múzeum 1947–2007, Košice 2007, s. 16.

94 Štefan BUTKOVIČ, *Technické múzeum v Košiciach*, Pamiatky a múzeá 1, 1952, č. 3, s. 45–49.

95 Idem, Ročenka Technického múzea v Košiciach 1968, s. 77–80.

96 Dagmar LOBODOVÁ, *Slovenská banská cesta po Dubníku*, in: Butkovičove dni, Prešov 2008, s. 21.

97 Š. BUTKOVIČ, Ročenka Technického múzea v Košiciach 1968, s. 51–57, 81–86.

98 Idem, *Za ďalší rozvoj Technického múzea v Košiciach*, s. 1110–1112.

99 Eugen LABANIČ, *Z histórie múzea*, in: Slovenské technické múzeum 1947–2007, Košice 2007, s. 6–7.

100D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 8.

101E. LABANIČ, *Z histórie múzea*, s. 6–7.

činnosť postupne upadla.¹⁰² Počas rokov 1950–1952 si Š. Butkovič plánuje dopĺňať •75 muzeálne vzdelanie na rôznych vzdelávaníach a školeniach.¹⁰³

Potom ako sa Š. Butkovičovi podarilo v roku 1953 doceliť prechod múzea pod priamu správu Povereníctva kultúry (PK), začína jeho životná etapa ako riaditeľa TM.¹⁰⁴ „Po deväťročných službách na dvoch frontoch (rigorózne-právnej pre železničného zamestnávateľa a kultúrno-osvetovej pre potreby svojho národa) dal som sa zlákať do služieb vedecko-výskumných, osvetovo-kultúrnych, ako sa vtedy muzeologická práca označovala a neskoršie sa pridalo, že ide aj o ideologicko-zbierkotvornú činnosť a nastúpil som za riaditeľa (ktorým som bol od 11. novembra 1945) Technického múzea.“¹⁰⁵ Oficiálne začal pracovať v múzeu na plný úväzok 1. júla 1954.¹⁰⁶ Mohol sa tak už oficiálne zúčastniť na programovom a personálnom budovaní múzea, v stále väčšom rozsahu zabezpečovať odbornú kvalitu múzejných a expozičných činností.¹⁰⁷ „Technické múzeum sa pod vedením Butkoviča postupne vyprofilovalo a neuveriteľne rýchlo sa stalo známou a uznávanou inštitúciou nielen doma, ale aj v zahraničí.“¹⁰⁸ Nárast záujmu o technické pamiatky bol zrejmý aj z návštevnosti múzea. Od začiatku jeho činnosti, v roku 1948 bol počet návštevníkov približne 4560, v roku 1963 narástla návštevnosť na 215 547 návštevníkov.¹⁰⁹ Rozrástol sa tiež kolektív múzea, v roku 1948 bol tvorený 5 pracovníkmi, v roku 1973 to už bolo 45 zamestnancov.¹¹⁰

102ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

103Např. v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave, v Národnom múzeu v Prahe, v Priemyselnej grafickej škole v Prahe a Národnej knižnici Klementinum v Prahe. V roku 1950 absolvoval kurz ochrany pamiatok v Bratislave. V roku 1951 základný múzejný kurz v Prahe, organizovaný Zväzom českých múzeí. Roku 1952 sa zúčastnil kurzu o listinnom a knižnom materiáli v muzeálnych knižniciach v Cigelke, ktorý patrilo medzi prvé kurzy, aké Zväz slovenských múzeí usporiadal. Prednášali na ňom vtedy najznámejšie osobnosti odborného múzejníctva (R. Skopec, J. Vyskočil, J. Skřivánek, E. Petáček). V novembri 1952 sa Š. Butkovič zúčastnil inštruktáže o technológii papiera, pergamentu a tkanín ako praktického výcviku v technológii knižnej väzby so zvláštnym zreteľom k procesom konzervačným a reštaurátorským, pod vedením vedúceho konzervátora J. Vyskočila. Praxou a osobitým štúdiom získal Š. Butkovič rozhladenosť v muzeologických otázkach a na svojich cestách sa zoznámil s názormi početných múzejných pracovníkov. V súvislosti so zlepšením fungovania a vedenia múzea navštevoval aj rôzne odborné technické kurzy, kde např. pracoval v dielňach dorozumievacej a zabezpečovacej techniky, v železničnom depe, kde si osvojil technológiu opravárenských služieb strojného zámočníka, sústružníka, elektrikára a iné. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 92, šk. 41; inv. č. 114, šk. 46; inv. č. 140, šk. 52; inv. č. 115, šk. 46.

104D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 7.

105SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

106Napriek takmer jednému desaťročiu existencie múzea sa stále objavovali nové problémy, ktoré bolo treba riešiť, ako vedeckosť ústavu, dopĺňovanie pracovníkov, zabezpečovanie financií, zber materiálu, jeho ochrana, umiestnenie, program ústavu, spolupráca so spoločenskými organizáciami, styk so straníckymi zložkami, účasť na muzeologických akciách, nadväzovanie spolupráce a nadväzovanie stykov s domácimi, ale aj zahraničnými múzeami alebo im podobnými inštitúciami a pod. Š. Butkovič musel naďalej riešiť problémy s maďarskými múzeami, ktoré sa domáhali zaujatia stanoviska ku zbierkam, ktoré v Košiciach zostali po maďarskej okupácii. Súkromný archív rodiny Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania. „K Butkovičovým prioritám na poste riaditeľa TM v Košiciach patrilo prehlbovanie medzinárodných kontaktov s technickými múzeami a ďalšími vedeckými inštitúciami nielen tzv. východnom bloku, ale aj v západnej Európe (Múzeum vedy v Londýne, Univerzita J. Gutenberga v Mohuči).“ Zúčastnil sa svetového kongresu historikov vo Viedni, kde navštívil tunajšie technické múzeum, ktoré sa mu stalo vzorom. V rámci študijnej cesty do ZSSR navštívil technické múzeum vo Varšave, Polytechnické múzeum v Moskve ako aj špeciálne múzeum v Petrohrade. ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 94, šk. 41; inv. č. 96, šk. 41.

107Š. JAVNICKÝ, *Prezentačné aktivity Slovenského technického múzea*, s. 173–174.

108D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 8.

109ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 93, šk. 41.

110ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 115, šk. 46.

Postupom času sa zberateľská činnosť múzea zdokonaľovala, rovnako ako sa zdokonaľovala aj činnosť inštalačná.¹¹¹ Súčasťou technického múzea bola aj knižnica s bohatou zbierkou literatúry s technickou tematikou, čítareň s časopismi a archív, ktoré boli dostupné aj pre verejnosť.¹¹² Ako uznanie za muzeálnu a vedeckú prácu zaradila Štátna správa výnosom PK č. 42768/66 PAM z 15.8.1955 do sústavy rezortných vedeckých ústavov tri centrálné riadené múzeá (Slovenské národné múzeum v Martine, Slovenské múzeum v Bratislave a Technické múzeum v Košiciach) a jedno krajské múzeum (Východoslovenské múzeum v Košiciach).¹¹³ Ďalšou významnou udalosťou v živote technického múzea bolo rozhodnutie PK, ktoré zaradilo TM na základe výsledkov práce do kategórie vedecko-výskumných pracovísk, 1. januára 1956.¹¹⁴ Vedeckovýskumná činnosť predstavovala jednu zo základných funkcií múzea. Vychádzala zo zbierkového fondu a zasadzovala ho do širších historických a vedeckých súvislostí.

Okrem neustáleho sústreďovania hnutelných pamiatok v oblasti vedy a techniky venoval Š. Butkovič pozornosť aj starostlivosti o nehnuteľné technické pamiatky.¹¹⁵ „*Túto problematiku považoval vždy za organickú súčasť hlavných úloh Technického múzea v komplexnej dokumentácii dejín vedy a techniky na Slovensku. Vedomý si dôležitosti a významu úloh v tejto oblasti vytvoril v podmienkach STM samostatný špeciálny útvar pre dokumentáciu a starostlivosť o záchranu technických pamiatok in situ. Má nemalú zásluhu na tom, že sa rekonštruovali a zachovali mnohé technické unikáty. Spomenieme aspoň Železiarsku hutu v Nižnej Slanej, Hámor v Medzeve, Vysokú pec Červeňany, Portál štôlne Jozef opálových baní na Dubníku. Za vyvrcholenie jeho snáh v tejto oblasti činnosti možno považovať pamiatkovú ochranu komplexu technologických objektov starého Solivaru v Solnej Bani, ktorá má štatút národnej kultúrnej pamiatky.*“¹¹⁶ Toto unikátne zariadenie, využívané na výrobu soli tvorí súbor objektov, majúcich minimálne európsky význam. Okrem spomínaných aktivít sa podieľal aj na súpise slnečných hodín na Slovensku, ako aj sakrálnych kováčskych pamiatok. K veľkým úspechom Š. Butkoviča patrí aj sprístupnenie prvej expozície, ktorá sa nachádzala mimo sídla múzea, v rodnom dome J. M. Petzvala v Spišskej Belej v roku 1964. Rovnako tak expozícia venovaná vývoju fotografickej a kinematografickej techniky, ktorú môžu návštevníci vidieť aj v súčasnosti.¹¹⁷ V roku 1963 bola založená pobočka Slovenskej astronomickej spoločnosti SAV v Košiciach, ktorú zastrešilo múzeum, jej prvým predsedom sa stal Š. Butkovič. V rámci jej aktivít vyvíjal intenzívnu činnosť s cieľom vybudovať astronomický komplex pozostávajúci zo stálej expozície, planetária a pozorovateľne v priestoroch múzea, čo sa mu napokon aj podarilo.¹¹⁸ Cieľom TM bolo hľadať a zaisťovať pamiatky technickej civilizácie a kultúry, ktoré dokazovali technický vývoj na území Slovenska. Zbierkový fond TM sa darilo obohacovať najmä vďaka darom od rôznych slovenských závodov a firiem, ale aj darom od súkromných osôb, ktoré obohatili múzeum. Ústavu daro-

111 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 130, šk. 49.

112 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

113 Štefan BUTKOVIČ, *Technické múzeum v Košiciach*, *Historica carpatica* 4, 1973, s. 175–177.

114 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

115 D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 10.

116 *Ibidem*, s. 10.

117 *Ibidem*, s. 9–10.

118 Jana MAŠTEROVÁ, *Exaktné vedy v STM*, in: *Slovenské technické múzeum 1947–2007*, Košice 2007, s. 43.

vali napr. Kremnické závody, TESLA, rímskokatolícky biskupský úrad, Baťové závody, Solivar, TEVŽ Poprad, Československá doprava v Košiciach, železničná správa a iné.¹¹⁹

Š. Butkovič sa v rámci svojho pôsobenia nevenoval len riadiacej a organizačnej činnosti, ale darilo sa mu dosahovať významné výsledky aj v bádateľskej a publikačnej sfére. Rovnako intenzívne sa venoval spolupráci s Oddelením dejín vied a techniky Historického ústavu SAV (HÚ SAV). Spolupráca múzea a tohto oddelenia začala takmer hneď po jeho založení, čím sa prehĺbila spolupráca medzi Š. Butkovičom a J. Tibenským. V roku 1968 získal Š. Butkovič na HÚ SAV za obhajobu svojej vedeckej práce (*Po stopách výroby ortuti na Slovensku*) hodnosť kandidáta historických vied, ako prvý zamestnanec múzea. Nastolil tak nové smerovanie, keďže kvalifikovanú vedeckovýskumnú činnosť považoval za nevyhnutnú podmienku fungovania technického múzea a následnej vedeckej prípravy a realizácie stálych expozícií.¹²⁰ Vo svojich vedecko-výskumných aktivitách sa venoval predovšetkým dejinám ťažby opálu, zlata a soli, výrobe ortuti v lokalite Slanských vrchov, ako aj dejinám múzejníctva na Slovensku. Publikoval nemalé množstvo štúdií o etnografii a banských dejinách (Dubníka, Merníka, Zlatej Bane a Solnej Bane – Solivaru).¹²¹ Jeho eminentný záujem bol venovaný najmä problematike dejín ťažby soli v Solnej Bani, ale sústredil sa aj na históriu banského podnikania v regióne Slanských vrchov a výrobu ortuti na Slovensku. Pričom na niektorých témach pracoval aj po ukončení aktívnej činnosti na poste riaditeľa múzea.¹²² Výberová bibliografia prác Š. Butkoviča za roky 1945–1973 obsahuje 116 údajov.¹²³ Na dvadsiate výročie existencie TM spracoval a uverejnil v roku 1968 v *Ročenke Technického múzea* rozsiahlu štúdiu pod názvom: „Vznik, rozvoj a ciele Technického múzea v Košiciach“. Neskôr spracoval rukopis budovy, v ktorej bolo múzeum umiestnené od svojho vzniku.¹²⁴ Počas celého obdobia svojho pôsobenia uverejňoval výsledky svojej bádateľskej činnosti, ako aj výsledky získané pri štúdiu archívnych prameňov a terénneho prieskumu. Tieto poznatky publikoval v samostatných publikáciách a v mnohých odborných časopisoch formou štúdií a príspevkov.¹²⁵ „Najvýznamnejšie publikácie Dr. Štefana Butkoviča sú monografie *Po stopách výroby ortuti na Slovensku* (Košice 1968), *História slovenského drahého opálu* (Bratislava 1970), *Dejiny ťažby soli v Solivare* (Košice 1978).“¹²⁶ Okrem už spomínaných oblastí sa Š. Butkovič venoval aj dejinám paličkovanej čipky vo vzťahu k ťažbe a získavaniu soli v oblasti Solivaru. Výsledkom tohto dlhoročného výskumu je príspevok *Úvod do štúdia solnobanského čipkárstva* (1956).¹²⁷ Z ďalších oblastí výskumu spomenieme súpis pamiatok solivarskej farnosti, výskum nemeckej kolonizácie bývalej obce Šváby, súpis prameňov mesta Levoča a Prešov, v priebehu 80. rokov sa zaoberal aj dejinami lekárnictva, zmapoval a aktívne sa zúčastňoval na záchrane cirkevných nehnuteľných pamiatok v priestore východného Slovenska. Š. Butkovič za výsledky svojej práce získal viac ako tridsať rôznych uznaní a vyznamenaní, okrem

119 ŠAKE, f. Š. Butkovič, inv. č. 131, šk. 49.

120 D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 9–10.

121 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

122 D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 10.

123 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

124 Ibidem.

125 D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 10.

126 Ibidem, s. 10.

127 Agnesa SCHWARTZOVÁ, *Solnobanské čipkárstvo*, in: Butkovičove dni, Prešov 2008, s. 25.

iného napr. titul *Zaslúžilý pracovník kultúry* či *Cena Andreja Kmeťa* za celoživotné dielo a rozvoj slovenského múzejníctva.¹²⁸

Ako riaditeľ Technického múzea v Košiciach pôsobil Š. Butkovič až do 31. decembra 1973, kedy bol na vlastnú žiadosť uvoľnený na pozíciu konzultanta. Š. Butkovič napomáhal počas celej svojej profesionálnej kariéry budovať TM, staral sa o jeho napredovanie, o odbornosť zamestnancov ako aj zatraktívnenie múzea verejnosti, až do svojho oficiálneho odchodu roku 1973. „*Napokon som s plným uspokojením prijal v septembri roku 1973 napred ústne a potom písomne vyrozumie, že dôjde k dávno očakávanej výmene pri ponechaní mojom na dokončenie mojich prác, o ktorých nikto nepochyboval, že mám dokončiť astronomický komplex, inštalovať Múzeum J. M. Petzvala v Spišskej Belej, vyriešiť právne a technické otázky v Budimíri, zabezpečiť perspektívny režim NKP Solivar včítane publikácie. Z funkcie riaditeľa prešiel som na miesto samostatného pracovníka s veľmi obmedzeným rozsahom práce, v rámci ktorej som na chod práce v ústave už nemohol vplývať.*“¹²⁹ Po odchode z funkcie riaditeľa TM v Košiciach naďalej zostal zamestnancom múzea a venoval sa vedeckej a publikačnej činnosti. V marci 1975 bol nútený definitívne opustiť múzeum, no aj po odchode naďalej pracoval na dokončení publikácie *Dejiny ťažby soli v Solivare* a vedeckých úlohách zaoberajúcich sa biografiami hvezdára Daniela Kmeťa a hutníka Karola Kovača, činnosťou Ústavu rádioekológie a využitia jadrovej techniky v Košiciach, spracovaním banskej činnosti v Slanských vrchoch a detailným výskumom rodnej obce Solná Baňa.¹³⁰

Záver

Múzeum je inštitúcia, ktorá systematicky spracováva a zhromažďuje zbierkové predmety a vytvára zbierkové fondy, opierajúc sa pri tom o odborné kritériá. Múzeá pri svojej činnosti využívajú a poskytujú širokej verejnosti poznatky získané z historických artefaktov, spracovaním ich informácií a vedeckým skúmaním vytvárajú samostatný kultúrno-osvetový a vedecko-výskumný systém. Hlavným poslaním a dôvodom zriaďovania múzeí, nielen vo vzťahu k verejnosti, je profesionálna a odborná ochrana zbierkových predmetov. Svojou činnosťou interpretujú a prezentujú verejnosti historické poznanie ako neodmysliteľnú súčasť celoživotnej výchovy a vzdelávania, ktorým podávajú vývinový obraz dejín. V ranom období múzejníctva sa zdôrazňovalo predovšetkým zachovávanie takých pamiatok, ktoré by odrážali aktuálnu formu života, svetonázoru, snáh a úsilí, a preto boli doklady technickej vyspelosti vnímané, len ako prostriedky uľahčujúce život a nebola im venovaná veľká pozornosť. Napriek tomu sa v slovenských dejinách hľadali vzory, sústreďoval sa dokumentačný materiál vedy a techniky a jej predstaviteľov, či už išlo o Aurela Stodolu, Jozefa Murgaša, Jozefa Maximiliána Petzvala, Daniela Kmeťa či mnoho ďalších, ktoré sa neskôr dostali do zbierkových fondov múzeí technického zamerania, vrátane Technického múzea v Košiciach.

Výraznú rolu v kryštalizačnom procese technického múzejníctva na Slovensku zohral Š. Butkovič. Splnením úlohy, ktorou bol poverený z vedenia (vypratať priestory železničnej správy od zbierok bývalého maďarského technického múzea) uzavrel kapitolu snáh iniciujúcu vytvorenie technického múzea na území Slovenska. Využil svoje právnic-

128 D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 10.

129 SA rod. Š. Butkoviča, Spomienky Š. Butkoviča, bez časového udania.

130 E. DULOVIC, *Fond Štefana Butkoviča. Úvod – rozbor osobného fondu*, Košice 2002.

ké vzdelanie, aby aktivizoval inštitúcie a osobnosti, ochránil zbierky múzea zriadením kuratória, sformuloval potrebný štatút, čím obnovil kontinuitu technického múzejníctva na Slovensku. Centrum svojho záujmu zameralo na zhromažďovanie a ochranu pamiatok banskej a priemyselnej kultúry, predmety muzeálnej povahy pochádzajúce z rôznych odborov a rôznej proveniencie. Nadväzoval spoluprácu s domácimi a zahraničnými múzeami a inštitúciami, aby pozdvihol úroveň vznikajúceho technického múzea.

Napriek zložitej kultúrno-spoločenskej a politicko-ideologickej situácii Š. Butkovič aj ako neustraník intenzívne pracoval na pozdvihnutí Technického múzea. Zúročil vedomosti nadobudnuté právnickým vzdelaním pri obhajobe slovenského charakteru zbierok, nadobudol potrebné múzejnícke vzdelanie, aby mohol prebrať vedenie múzea a viesť ústav adekvátnym smerom. Dohliadal na to, aby Technické múzeum v Košiciach predstavovalo reprezentatívny ústav, zaslúžil sa o to, že v období jeho vedenia sa stalo vedecko-výskumným zariadením. Pričinil sa o zavádzanie polytechnickej výchovy, neustále obmieňanie expozícií, ktoré videl v zahraničných vzoroch. Inicioval napredovanie odbornosti ústavu a získavanie vedeckých hodností medzi pracovníkmi, realizoval veľké množstvo zahraničných ciest nielen do krajín východného, ale najmä západného bloku. Zaslúžil sa o výstavbu planetária, múzea J. M. Petzvala, pamiatkového komplexu Solivar a mnoho ďalšieho. Prínos Š. Butkoviča spočíva okrem organizačných a vedúcich schopností aj v širokom zábere jeho záujmu o dejiny baníctva, múzejníctva, lekárstva, Košíc, Prešova, Solivaru, Solnej Bane a mnoho ďalších. Publikačná činnosť Š. Butkoviča, ktorej sa počas pôsobenia v múzeu, ale aj po odchode venoval, predstavuje veľký prínos v oblasti dejín baníctva, z národného, ale aj regionálneho hľadiska. Práca Š. Butkoviča bola v čase jeho pôsobenia o to náročnejšia, že neexistovalo štúdium v odbore muzeológie a múzejníctva na strednej, príp. vysokej škole na území Československa. Sám ako vyštudovaný právnik sa musel zúčastniť viacerých kurzov, aby nadobudol potrebné vzdelanie.¹³¹ Osobnosť Š. Butkoviča je doposiaľ v slovenskej historiografii prebádaná len skromne. Článok D. Jaremovej a diplomová práca M. Filčákovej¹³² sú kvalitným vstupom do uvedenej problematiky, avšak dostupné archívne pramene ponúkajú možnosti intenzívnejšieho bádania aj v ďalších oblastiach života, tvorby, kontaktov a vzťahov Š. Butkoviča s osobnosťami verejného života na Slovensku. Svojou tvorbou sa Š. Butkovič radí medzi profilujúce osobnosti slovenského technického múzejníctva a dejín baníctva na Slovensku a svojim pričinením o vznik Technického múzea v Košiciach jasne dokázal, že patrí medzi osobnosti, ktoré sa zapísali do dejín svojou pracou, oddaným a verným prístupom a snahou o podvihnutie slovenského múzejníctva ako aj mesta Košice.

V súčasnosti je Slovenské technické múzeum zaradované medzi popredné profesionálne centrá múzejnej dokumentácie dejín vedy a techniky na Slovensku a výsledkami svojej práce je uznávané aj medzinárodne. Za toto postavenie vďačí usilovnej práci a koncepcii, ktorú vybudoval Š. Butkovič, a ktorú postupne počas svojho pôsobenia vo funkcii riaditeľa sústavne vylepšoval, ale aj prakticky naplňal. Š. Butkovič sa aj po odchode z Technického múzea aktívne venoval bádateľskej činnosti, aj v poslednom období svojho

131 V súčasnosti je možné tento študijný odbor študovať na všetkých stupňoch vysokoškolského štúdia so štandardnou dĺžkou štúdia na Slovensku i v zahraničí.

132 Príspevok *Štefan Butkovič a Technické múzeum v Košiciach* obsahovo vychádza a nadväzuje na spomínanú diplomovú prácu, predovšetkým jej archívny výskum.

života, výsledkom týchto aktivít sa stalo jeho dielo *Dejiny ťažby soli v Solivare*, ktoré bolo vzorom pre prípravu expozície *Dejiny ťažby a výroby soli v Solivare*, ktorú múzeum otvorilo 29. 05. 2001, žiaľ, jej otvorenia sa už nedožil.¹³³ Štefan Butkovič zomrel 21. apríla 2001 v Košiciach,¹³⁴ pričom v roku 2021 sme si pripomínali 20 výročie jeho úmrtia.¹³⁵ „Vo veku 93 rokov od nás navždy odišiel vzácny človek. Kolektív pracovníkov Slovenského technického múzea sa s úctou skláňa pred celoživotným dielom zakladateľa Technického múzea a priekopníka technického múzejníctva na Slovensku.“¹³⁶

Autorka | Author

Miriama Filčáková

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Šrobárova 2, 040 59 Košice

Slovenská republika

miriama.filcakova@student.upjs.sk

Mgr. Miriama Filčáková (*1992), v súčasnosti pôsobí ako interná doktorandka na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. V rámci historického výskumu sa venuje dejinám terciárneho vzdelávania na Slovensku po roku 1945 a dejinám poznania. Pri písaní diplomovej práce sa špecializovala na osobnosť Štefana Butkoviča, zakladateľa Slovenského technického múzea, historika a muzeológa. Okrem uvedeného sa zameriava na výskum v oblasti didaktiky dejepisu a digitalizácie v dejepisnom vyučovaní.

Summary

Štefan Butkovič and Technical Museum

The presented contribution records the origin and operation of a specialized museum in Košice and its founder Štefan Butkovič, who played a significant role in the crystallization process of technical museology in Slovakia after the Second World War. The date of establishment of the Technical Museum almost coincides with the period of the busiest events in Slovak history, and the turning point of 1948 is also the year of the founding of the first technical museum in Slovakia. The contribution records the efforts of Š. Butkovič, who spent as a non-partisan in this unfavourable period to promote the establishment of such an institution and be able to run its activities for almost three decades. He used his legal education to activate institutions and personalities, to protect the muse's collections by establishing a curatorium, to formulate the necessary statute, thus restoring the continuity of the technical museology in our country.

133 D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 11.

134 E. DULOVÍČ, *Fond Štefana Butkoviča. Úvod – rozbor osobného fondu*, Košice 2002.

135 Miriama FILČÁKOVÁ, *JUDr. Štefan Butkovič, CSc. - Zakladateľ Technického múzea v Košiciach*, *Múzeum* 67, 2021, č. 2, s. 64.

136 D. JAREMOVÁ, *Zo života a diela Dr. Štefana Butkoviča*, s. 11.

The center of its interest focused on the collection and protection of monuments of mining •81 and industrial culture, objects of a museum nature from different disciplines and different provenances. Š. Butkovič was one of the leading authorities in the field of museology and the history of mining, and it is rightly ranked among the top in Slovak museology. So far, the life of this museologist and historian and its clear contribution not only to the establishment of the specialized museum, the first planetarium, but also its contribution to the museum and historical community have not been processed.